

ПРЕЗИДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

15.11.2023

м. Київ

№ 387

Про стан підготовки наукових кадрів
в аспірантурі і докторантурі наукових
установ НАН України

Заслухавши й обговоривши інформацію про стан підготовки наукових кадрів в аспірантурі і докторантурі наукових установ НАН України, Президія НАН України відзначає, що, незважаючи на труднощі, пов'язані з недоліками реформування системи вищої освіти, недостатнім фінансуванням відповідних бюджетних програм та продовженням воєнного стану в Україні, наукові установи НАН України прагнуть зберегти науковий кадровий потенціал для потреб розвитку галузей науки і техніки.

Відповідно до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, викладених в новій редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 № 365, наукові установи Академії мали переформити ліцензії на провадження освітньої діяльності за третім (освітньо-науковим) рівнем вищої освіти та/або за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання. На сьогодні зі 104 наукових установ НАН України, які здійснюють (станом на 01.01.2023) підготовку наукових кадрів через аспірантуру, 100 установ переформили ліцензії за новими правилами ліцензування (98 ліцензій за рівнем освіти та 10 ліцензій за освітніми програмами).

Процес переоформлення ліцензій вплинув на успішне виконання державного замовлення з підготовки наукових кадрів через аспірантуру наукових установ НАН України. Так, Інститут проблем міцності ім.Г.С.Писаренка НАН України, Інститут прикладних проблем механіки і математики ім.Я.С.Підстригача НАН України, Інститут технічної механіки НАН України і ДКА України, Інститут геотехнічної механіки ім.М.С.Полякова НАН України, Державна наукова установа «Центр проблем морської геології, геоекології та осадового рудоутворення НАН України», Інститут колоїдної хімії та хімії води ім.А.В.Думанського НАН

України, Відділення фізико-хімії і технології горючих копалин Інституту фізико-органічної хімії і вуглехімії ім.Л.М.Литвиненка НАН України, Інститут екології Карпат НАН України, Державна установа «Інститут морської біології НАН України», Інститут історії України НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України, Інститут археології НАН України, Інститут літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України, Центр гуманітарної освіти НАН України та Державна установа «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім.Г.М.Доброва НАН України» через відсутність ліцензії не змогли взяти участь у конкурсі 2023 року щодо розміщення державного замовлення на підготовку наукових кадрів через аспірантуру. Проте станом на 16.10.2023 11 з названих установ уже отримали ліцензії і шістьом з них, у відповідь на їхні клопотання, було виділено місця для підготовки наукових кадрів через аспірантуру за державним замовленням.

При переоформленні ліцензії найбільші проблеми виникали з виконанням вимоги щодо доступності до навчальних приміщень для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Так, з цієї причини Інститут проблем міцності ім.Г.С.Писаренка НАН України, Відділення фізико-хімії і технології горючих копалин Інституту фізико-органічної хімії і вуглехімії ім.Л.М.Литвиненка НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України та Інститут археології НАН України зараз не мають ліцензій на провадження освітньої діяльності. При цьому перша установа надала всім своїм аспірантам академічну відпустку, друга – взагалі припинила підготовку наукових кадрів через аспірантуру і дві останні, що мають по 11 аспірантів, перебувають на стадії прийняття рішень щодо подальшої діяльності аспірантури.

Слід зазначити, що обсяги підготовки наукових кадрів через аспірантуру установ НАН України за державним замовленням у 2023 році збільшені порівняно з попереднім роком на 1,7% і складають 305 місць.

Загальний конкурс на бюджетні місця в аспірантурі у 2023 р. становив у середньому 1,2 особи на одне місце. За результатами вступних іспитів на денну форму навчання за державним замовленням зараховано 301 особу. При цьому на позабюджетну форму навчання зараховано ще 220 осіб (з них 109 осіб було зараховано в аспірантуру на платній основі у першому півріччі 2023 р.), що на 70% більше, аніж попереднього року.

Найбільшим є конкурс до аспірантури у наукових установах Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України та Відділення історії, філософії та права НАН України (у середньому 1,8 осіб на одне місце), а також в установах Відділення інформатики НАН України – 1,7 осіб.

Ще однією нагальною проблемою повноцінного функціонування аспірантури є процедура акредитації освітньо-наукових програм (далі – ОНП) підготовки докторів філософії в наукових установах НАН України. На сьогодні 105 наукових установ НАН України у ЄДЕБО зареєстрували 171 ОНП, з яких 64 – акредитовані на 5 років, 71 – отримали умовну акредитацію на 1 рік, 37 – неакредитовані; 42 наукові установи мають намір провести акредитацію 58 освітніх програм у 2023-2024 навчальному році, причому у 43% з них закінчується умовна акредитація.

Набрання чинності новою редакцією «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» з наступного року може суттєво вплинути на результативність підготовки наукових кадрів. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 19.05.2023 № 502 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів» з 1 січня 2024 року почнуть діяти вимоги, згідно з якими аспірант повинен під час навчання в аспірантурі пройти процедуру атестації разовою спеціалізованою вченою радою на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації.

На сьогодні 30,5% аспірантів останнього року навчання перервали навчання в аспірантурі у зв'язку з обставинами, які унеможливили виконання освітньої програми. Випускники лише 14 наукових установ НАН України до закінчення строку навчання захистили або подали дисертації до захисту, а саме Інституту кібернетики ім.В.М.Глушкова НАН України, Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України, Інституту магнетизму НАН України та МОН України, Фізико-технічного інституту низьких температур ім.Б.І.Веркіна НАН України, Інституту радіофізики та електроніки ім.О.Я.Усикова НАН України, Державної установи «Науковий центр аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України», Інституту електрозварювання ім.Є.О.Патона НАН України, Інституту технічної теплофізики НАН України, Інституту загальної та неорганічної хімії ім.В.І.Вернадського НАН України, Інституту органічної хімії НАН України, Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії ім.В.П.Кухаря НАН України, Інституту проблем кріобіології і кріомедицини НАН України, Інституту біології клітини НАН України, Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень ім.В.К.Макутова Національної академії наук України».

У 2023 р. випуск з аспірантури наукових установ НАН України за державним замовленням становить 151 особу (73% від плану за державним замовленням). При цьому захистити або подати до захисту дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії до закінчення аспірантури за державним замовленням спромоглися 28 випускників

(18%). Цей показник значно підвищився в порівнянні з минулорічним, що становив 18 осіб (11%). Серед випускників 97 осіб (64%) прийнято на роботу до установ НАН України. Відсутність вакантних посад наукових працівників у наукових установах НАН України не дає можливості працевлаштувати всіх випускників аспірантури, які навчалися за державним замовленням у системі Академії. Водночас відсутність належного бюджетного фінансування установ НАН України робить фінансово непривабливим працевлаштування молоді в системі НАН України. Також, частина академічної талановитої молоді наразі має можливість навчатись і працювати у закордонних університетах та наукових центрах, які надають можливість використання широкого кола дослідницького обладнання, новітніх експериментальних методів, міжнародних інформаційних баз даних та, врешті-решт, забезпечують гідну для науковця заробітну плату чи стипендію.

Важливою складовою успішного навчання в аспірантурі та захисту дисертації є забезпечення якісного наукового керівництва аспірантом. Аспірантура повноцінно не запрацює без посилення системи стимулів для наукових керівників аспірантів, розроблення та впровадження програм їхнього професійного розвитку (що особливо актуально для молодих науковців, які лише починають залучатися до цієї діяльності).

Ще однією причиною зменшення кількості аспірантів і докторантів є тенденція до скорочення кількості докторів наук, які б бачили необхідність у підготовці аспірантів та консультуванні докторантів.

Серед причин зменшення кількості захистів з присудження наукового ступеня доктора наук є оновлення Положення про спеціалізовану вчену раду з присудження наукового ступеня доктора наук (наказ МОН України від 13.12.2021 № 1359), яке набрало чинності 28 січня 2022 року. Створення таких рад за новими правилами зайняло тривалий час. На сьогодні утворено та затверджено МОН України 78 докторських спеціалізованих вчених рад у 64 наукових установах НАН України. Наявність докторської спеціалізованої вченої ради дає можливість науковій установі брати участь у розподілі державного замовлення на підготовку наукових кадрів через докторантуру. У цьому році обсяги прийому в докторантуру складають 55 осіб, випуску – 38 осіб. Ефективність роботи докторантури у цьому році є вкрай низькою. Лише в Інституті електрозварювання ім.Є.О.Патона НАН України випускник докторантури 2023 року Білоус Валерій Юрійович подав докторську дисертацію до захисту.

Президія НАН України постановляє:

1. Інформацію про роботу аспірантури та докторантури наукових установ НАН України взяти до відома.

2. Вважати підвищення рівня функціонування аспірантури і докторантури наукових установ НАН України та ефективне використання бюджетних коштів, що виділяються на підготовку наукових кадрів, першорядним завданням усіх наукових установ НАН України, які здійснюють підготовку наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру.

3. Взяти до особливої уваги, що відповідно до нової редакції Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів», яка набирає чинності з 01 січня 2024 року, підготовка в аспірантурі завершується отриманням диплома доктора філософії після публічного захисту дисертації в разовій спеціалізованій вченій раді.

4. Керівникам наукових установ НАН України, які не мають ліцензії на провадження освітньої діяльності за третім (освітньо-науковим) рівнем вищої освіти та/або за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, вжити невідкладних заходів для отримання такої ліцензії і подальшої акредитації освітньо-наукових програм з метою відновлення підготовки наукових кадрів через аспірантуру (докторантуру) у цих установах.

5. Керівникам наукових установ НАН України:

– забезпечити виконання вимог Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) щодо постійного контролю за виконанням аспірантами (докторантами) індивідуальних планів роботи, підвищення рівня наукового керівництва аспірантами та консультування докторантів, виконання планів підготовки наукових кадрів у цілому;

– заохочувати наукових керівників, аспіранти яких захистили дисертацію під час навчання в аспірантурі;

– інтенсифікувати освітньо-науковий процес шляхом широкого впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, створення дистанційних курсів, відеолекцій з метою розширення доступу до навчання осіб з обмеженими можливостями, аспірантів з інших міст;

– ширше практикувати відбір претендентів з досвідом практичної роботи для вступу до аспірантури;

– продовжити практику виконання магістерських робіт студентами закладів вищої освіти на базі наукових установ НАН України, зокрема в рамках спільних навчально-наукових структур з закладами вищої освіти;

– мотивувати аспірантів установ НАН України до професійного розвитку з метою розширення інтеграції української науки до світового простору шляхом забезпечення можливості стажування в іноземних організаціях;

– сприяти працевлаштуванню в наукових установах НАН України випускників аспірантури, що навчалися за державним замовленням, а також аспірантів до закінчення ними навчання в аспірантурі, зокрема під час академічної відпустки, з метою сприяння отриманню ними наукових результатів, необхідних для підготовки та захисту дисертації.

6. Затвердити оновлений склад Комісії з питань аспірантури та докторантури при Президії Національної академії наук України (додається)

7. Постанову Президії НАН України від 09.02.2022 № 55 «Про затвердження складу Комісії з питань аспірантури та докторантури при Президії Національної академії наук України» визнати такою, що втратила чинність.

8. Контроль за виконанням цієї постанови покласти на Відділ наукових і керівних кадрів НАН України.

Президент
Національної академії наук України
академік НАН України

Анатолій ЗАГОРОДНІЙ

В.о.головного вченого секретаря
Національної академії наук України
академік НАН України

Вячеслав БОГДАНОВ

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Президії НАН України
від 15.11.2023 № 387

СКЛАД

Комісії з питань аспірантури та докторантури
при Президії Національної академії наук України

РАФАЛЬСЬКИЙ
Олег Олексійович	– віцепрезидент Національної академії наук України, член-кореспондент НАН України
– голова комісії;
БОНДАРЕНКО
Юрій Олександрович	– начальник Відділу наукових і керівних кадрів НАН України, кандидат фізико-математичних наук – заступник голови комісії;
ЄМЕЛЬЯНОВ
Ігор Георгійович	– заступник академіка-секретаря Відділення загальної біології НАН України, академік НАН України;
КЛИМЕНКО
Сергій Анатолійович	– заступник директора з наукової роботи Інституту надтвердих матеріалів ім.В.М.Бакуля НАН України, член-кореспондент НАН України;
УСТИМЕНКО
Володимир Анатолійович	– член Президії НАН України, член-кореспондент НАН України;
БУКАЛО
Вячеслав Петрович	– керівник Сектору з координації наукових досліджень Науково-організаційного відділу Президії НАН України, кандидат фізико-математичних наук;
БЕРІЗКО
Микола Михайлович	– науковий співробітник Сектору з координації наукових досліджень Науково-організаційного відділу Президії НАН України;
КОВАЧ
Валерія Омелянівна	– голова Ради молодих вчених НАН України, доктор наук з державного управління;

ПЕРЕКРЕСТОВА
Олена Вікторівна

- керівник Сектору фінансового забезпечення наукових досліджень Відділу фінансово-економічного забезпечення діяльності НАН України;

СИДОРЕНКО
Михайло Васильович

- керуючий справами НАН України, кандидат медичних наук;

ТЕРТИЧНИЙ
Юрій Іванович

- начальник Відділу науково-правового забезпечення діяльності НАН України;

ГАРБУЗ
Тетяна Олексіївна

- керівник Сектору підготовки наукових кадрів Відділу наукових і керівних кадрів НАН України, кандидат технічних наук – секретар комісії.